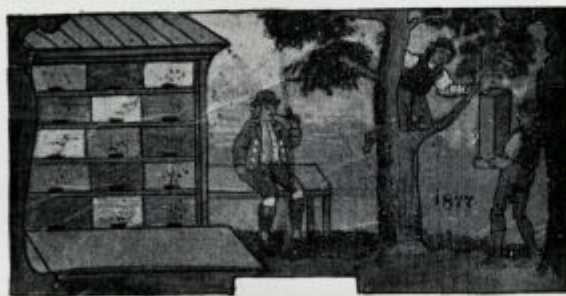

SLOVENSKE KONČNICE IN FOLKLORA.

Očrtal Jos. Wester.

Kustos deželnega muzeja, dr. Valter Šmid, je pred kratkim objavil v *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, letn. XVIII, sešit. III. in IV. članek¹⁾ o podobah na končnicah kranjskih panjev. Zanimiva črtica utegne zbuditi občno pozornost in marsikomu morebiti tudi veselje za nadaljnje proučevanje te mikavne snovi, tem bolj, ker je dal pisatelj svojo skico opremiti z osmimi ličnimi sličicami,²⁾ fotografskimi posnetki tipičnih končnic. Vsekakor je nekaj pomembnega, da se je prav pri nas udomačil običaj, prednje končnice panjev okrasiti s primernimi slikami. Res je, da je že oblika kranjskega (Janševega) panja taka, da kliče po primernem okrasu svojega lica, v tem ko je nemški ali francoski panj manj prikladen za to, da ne omenim onih iz slame pletenih košnic, ponekod po Štajerskem in Koroškem navadnih, pri katerih so figurálni okraski docela izključeni.

Mislite si naš kranjski čebelnjak! Panji v treh, štirih, petih redéh, druga vrh druge zvrščene, ob žrelcih gomezenje in mrgolenje in brnenje marljivih čebelic; v njih tisto čudapolno snovanje, da se ti zdi družina vsakega panja ko vzorno urejena država v malem, pod absolutistično vlado enega bitja, kraljice, matice, ki je hkratu mati vseh svojih podanikov; pred čebelnjakom na klopici pa oče čebelar s čedro v ustih: ali si moreš predočiti lepšo kmetsko idilo? (Pod. št. 1.)

St. 1.

Potemtakem ni čuda, da si je dal preprosti seljak tudi pročelje panjev okrasiti po svojem naivno umetniškem okusu. V domači govorici

¹⁾ Der bildliche Schmuck der Krainer Bienenstöcke. Folkloristische Skizze. Mit 8 Abbildungen.

²⁾ Dr. Šmid je dovolil, da se petero teh klišejev porabi za to črtico v „Slovanu“.

pravijo tem slikam mal;³⁾ v njih tiči dokaj ljudskega umetniškega naziranja, dokaj preproste filozofije, hudomušnosti in šegavosti. Čim starejše so slike, tem zanimivejše so. Najdejo se končnice, kojih les je vsled vremenskih izpremen, katerim so bile izpostavljene skozi več desetletij, popolnoma izjeden, le letne proge (letine) iz trših lesnih vlaken so se bolje ohranile, a „mal“ je ostal kot nekaka izbuknjenina (relief) le malo izpremenjen, da nekako plastično učinkuje. Dobé se še končnice po petdeset, sto in še več let stare z dobro ohranjenimi podobami. Marsikatere so bile pozneje preslikane. Opaziti je, da so v starih časih pridevali veliko več važnosti tem okrasom in da si je štel pravi čebelar v posebni ponos, imeti na pročelju svojih panjov lepo galerijo domače slikarske umetnosti. Dandanes je ta preklicana šola v marsičem pokvarila to umetniško naivnost; na novih panjih vidimo že moderne, celó secesijske motive, naravnost odurno pa je videti končnice našemljene s „pildki“, izrezki iz ilustrovanih listov, ali kar kratkomalo s številkami zaznamovane. To je že banalno.

Vrnimo se k Šmidovemu očrtku! Ta pravi, da se je pri planinskih narodih ohranil običaj, staviti ponesrečencem spomenike na kraju nesreče, takozvane „Marterl“. Slovenci jim pravijo z n a m e n j a, naj si so postavljeni kot križi, kapelice, sohe v čast Bogu in svetnikom, ali pa spominjajo na nesrečen dogodek; posebno ob cestah nahajamo tudi v naših krajih taka znamenja z drastično sliko nesrečnega prizora in s primerno razlagajočim besedilom. A dosti več ljudske domišljave se kaže na končnicah.

Iz Šmidove črtice se da določiti pet okolišev, iz katerih je preprosti ljudski slikar zajemal snov za svoje „male“. Tu imamo verske, npravno filozofske, zgodovinske motive, prizore iz domačega življenja in podobe iz živalstva ter rastlinstva. Izmed sličic nam predočuje ena, (pod. št. 2) kako brusi hudič jezikavi ženici njen dolgi jeziček; druga (pod. št. 3) zopet, kako so se kar tri boljše polovice z metlami spravile na trdega pijanca, ki so ga pravkar pri-

³⁾ Po nem. malen, slikati.

vlekle iz gostilne; tam si dasta zopet dva hudiča opravka z gizdavim ženskim perilom: (pod. št. 4) eden pere, ves zaverovan v svoje delo na perilniku spodnje krilo, drugi pa ga z vnemo lika. In koliko takih in enakih motivov nudi razposajeno ljudsko naziranje okretnemu čopiču domačega umetnika! N. pr. babji mlin: vanj silijo starke, da priskakljajo na drugi strani na dan kot brhke mladenke; krojaček, ki je pogumno splezal na drevo, bežeč pred čudno zverjo — polžem, v brambo mu drži svoj likalnik nasproti.

Iz zgodovine je posnet prizor boja med Pegamom in Lambergarjem. (Pod. št. 5.) Na sliki se vidi, kako hudič v podobi kače, za vratom čepeč, čaka duše tistega, ki bo v dvoboju ubit. Tako imamo tudi v sliki ohranjen spomin na pomembno dobo celjskih grofov; pesem o Pegamu je ena izmed prvih zabeleženih narodnih pesmi. Zapisal jo je bil o. Dizma Zakotnik († 1793), na nemški jezik prevedel Linhart v svoji zbirki „Blumen aus Krain“ (1781.). Tudi Martin Luter s Katrico, kralj Matjaž, Napoleon se vidijo na končnicah, istotako prizori iz turških bojev, francoskih vojsk in bosanske okupacije.

Iz narodnega življenja pa se predočujejo božja pota in procesije, pogosto seveda prizori iz kmetskih opravkov in iz čebelarjevega poslovanja. Hvaležno snov daje tudi sv. pismo, predvsem Kristovo trpljenje; često se upodablja Job, svetopisemski čebelar, razni popularni svetniki, posebno sv. Ambrož, patron vseh čebelarjev.

Izmed živalij so najčešče upodobljene medved (po ljudski etimologiji med + jed = tisti, ki med jé), lisica in zajec; tudi bajna „tica fena“ (= fenis), sicer v tradiciji že precej pozabljena, živi še v čebelarškem spominu, kakor tudi eno- in večglavi zmagi.

Na dovtipen način so slikani prizori iz lovčevega življenja, posebno čuvstveno pa lovčev pogreb. Splošno žalovanje je obšlo živali: štiri lisice neso na školkah mrtvega lovca, spredaj stopa lisjak z banderom, za njim kobaca in medved v duhovniškem ornatu, pojoč miserere; za mrličem

Št. 2.

Št. 3.

pa kot pogrebci žalujoči pes in črni krokarji z debelajagodnatimi molki v kljunih.

Dr. Šmid se je omejil le na najnavadnejše in najznačilnejše motive, a hoče, kakor čujemo, o tem drugje obširneje razpravljati. — Koliko zanimivega bi se dalo izslediti po vsej naši domovini, če bi se kdo, ali pravzaprav, če bi se jih več lotilo tega posla! Vsekako zasluži dr. Šmid iskreno priznanje, da je opozoril javnost na ta zaklad naše ljudske umetnosti. Prav taki prinosi zbude zanimanje in obude zavest, kako malo da se je doslej pri nas storilo za eno najnovejših ved, za folkloro,⁴⁾ vedo naroda in o narodu.

Kakor pri drugih narodih, tako se je tudi pri nas pričelo že v drugi polovici 18. stoletja zanimanje za narodno blago. Pri tem so predvsem razumevali le idealno stran te stroke, namreč narodne pesmi, pravljice, pripovedke, bajke, vraže i. t. d. Tako narodno blago se je pričelo nabirati že v Pohlinovi dobi in to se je nadaljevalo vseskozi do sedanjega časa. Z največjo vnemo in navdušenostjo so pa nabirali takrat, ko je bila romantika v polnem cvetu. Bleiweisove „Novice“, Janežičev „Glasnik“, „Letopisi Slov. Matice“ so pravi repertoriji za leposlovno narodno blago. Saj je prav nabiranje narodnih pesmi najbolj odgovarjalo romantičnemu mišljenju in netilo narodni ponos, češ, take imenitne priče imamo za svojo staro kulturo. In kdo bi se čudil, da so celo znanstveniki te dobe krenili

⁴⁾ Folklor: že beseda sama je tuja, angleška; pravzaprav Folk-Lore, ki jo je prvi rabil Anglež W. J. Thoms l. 1846. Nemci so si prikrojili za to izraz Volkskunde, mi Slovenci še nimamo določenega izraza, vsaj v najnovšem Bartlovmem slovarju beseda Volkskunde še ni sprejeta. Jaz bi nasvetoval izraz „narodoznanstvo“, ki naj bi se natanko ločil od pojmov „narodopis, narodoslovje, človekoslovje“. Pleteršnik rabi prve tri pojme vse hkratu v pomenu nem. Ethnographie. Mogoče bo drugje prilika, da natančno opredelim te pojme; za sedaj bi jih takole rabil: človekoslovje = Anthropologie; narodopis = Ethnographie; narodoslovje = Ethnologie, Völkerwissenschaft; narodoznanstvo = Folklore, Volkskunde. — Sicer pa; Qui melius distinguat, melius doceat!
J. W.

z realne poti na idealno, utopistiško? Davorin Trstenjak, Ravnikar-Požencan i. dr. so proglasili marsikaj za zgodovinsko dejstvo, kar velja danes za domnevo ali celo za neresnico.

Narodno blago v ožjem pomenu besede t. j. leposlovno gradivo naše narodne tradicije, imamo sedaj skoro dočela zbrano. Profesor dr. Štrekelj je priredil tako natančno in znanstveno zasnovano izdajo slovenskih narodnih pesmi, da jo povsod pri drugih Slovanih smatrajo za vzorno zbirko. Vemo pa tudi, da ima taisti učenjak nabranega tudi ostalega leposlovnega narodnega blaga: pravljič, pripovedk, bajk, legend, basnij, vraž, pregovorov i. t. d.

A materialna stran narodnega življa se je puščala doslej skoro docela v nemar. S tem ni nikakor rečeno, da v gori imenovanih zbornikih in tudi v drugih zbirkah ni nabranega še mnogo važnega gradiva. Saj imamo v novejšem času celo dve glasili, ki imata svoje predale odprte tudi za narodoznansko gradivo: Časopis za zgodovino in narodopisje, ki ga izdaje Zgodovinsko društvo štajersko v Mariboru, in Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, publikacijo jugoslovanske akademije v Zagrebu. Tudi vseavstrijski zbornik Zeitschrift für österreichische Volkskunde, ki izhaja na Dunaju že 11. leto pod uredništvom Dr. Mih. Haberlandta, prinese večkrat kak članek, ki se nanaša na slovensko folkloro. A to še ne zadošča, da se le prilično zabeleži, kadar izve kdo kaj posebnega iz našega ljudskega življenja; zakaj beležka ostane sicer zapisana, a se kmalu pozabi. Treba je torej, da se prične za našo folkloro delati sestavno.

Dvojno delo čaka svojih ljudi: nabiranje in urejevanje snovi. Tega važnega in težavnega posla bi pa ne mogel prevzeti posameznik, nego bi se moral sestaviti poseben odbor v ta namen. Ta bi si napravil obsežen, natančen načrt, po katerem bi se dela lotil: zbral bi vso tozadevno snov, kar se je doslej zabeležilo ali nabralo, po

Št. 4.

slovenskih krajih pa naj bi se sposobnim zaupnikom poveril posel, da bi vsak v svojem okraju nabiral po določenem načrtu.

Dr. Kaindl priporoča v svoji znameniti knjigi⁵⁾ sledeča poglavja, po katerih naj bi se nabiralo narodoznansko gradivo:

- 1) otrok: spočetje, rojstvo, otročnica, krst i. t. d.;
- 2) fant in dekle: ples, pesmi, igre, ljubavne navade; vojaško življenje;
- 3) snubitev, poroka, svatovščina;
- 4) mož in žena: zakonsko življenje, rodbina;
- 5) smrt in pogreb;
- 6) hiša in dvor: lega, poslopja, oprava i. t. d.;
- 7) vas, selo: nastanek, imena, razlaga imen;
- 8) pravni nazori: o vladi, cesarju, uradnikih, odvetnikih; kriva prisega; običaji pri prisegi, kupčiji, pričevanju i. t. d.;
- 9) gospodarstvo, domači obrti, orodja;
- 10) ljudska vera; obredi;
- 11) ljudsko zdravilstvo: leki, zagovori, uroki;
- 12) hrana, obleka, domače življenje;
- 13) razlaga imen, besed; pregovori i. t. d.

Po teh poglavjih bi se dalo nabrati vse gradivo, kar ga je treba, da spoznamo dušo svojega naroda. Tako bi se n. pr. v desetem poglavju zastavila takale vprašanja: Kaj pripoveduje narod o Bogu, o svetnikih, o stvarjenju in koncu sveta? Katere necerkvene praznike (sopraznike) praznuje? Od kdaj to, čemu to? Kakšni so običaji o velikih praznikih: Božiču, Veliki noči, o kresu? Česa se o posameznih delavnikih ne sme delati, da ne zadene koga kazen? Kako misli ljudstvo o duhovnikih? Kateri cerkveni obredi se porablja za čarodejstva? Kaj mislijo o drugovercih? — Nazori o hudiču in strahovih, o čarodejih, čarovnicah, vedeževavkah. Pomen in razlaga sanj. — Kaj si misli ljudstvo o solncu, mesecu, zvezdah, o vplivu teh teles na naravo, rast človeka, živali in rastlin? Kaj pomenijo zvezdni utrinki, repatice, lunin mrk, dež, toča, sneg, blisk, grom? Vremenska pravila. — Čiste in nečiste živali, lastnosti in govorica živali. Rastline, razlaga njih postanka in njih imen; zdravilne rastline, sveta drevesa; življenje v gozdu, bajna gozdna bitja.

Tako bi se dalo zastaviti sto in sto vprašanj, in kako zanimivi bi bili odgovori nanje! Ko pride do tega, da bomo imeli vse to zbrano in urejeno, bomo tudi lahko pričeli s proučevanjem narodne psihe (duše), narodne misli in umet-

⁵⁾ Die Volkskunde. Ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode. — Ein Leitfaden zur Einführung in die Volksforschung von Dr. Raimund Friedrich Kaindl, o. ö. Professor an der Universität Czernowitz. Leipzig und Wien, Franz Deuticke 1903.

nosti. Doslej je sicer že veliko nabranega in za-
beleženega, a je vse raztreseno, nekaj tu, nekaj
tam, torej nepregledno in radi nepopolnosti ne-
porabno za znanstveno proučevanje. Sicer se po
malem vedno zbira in tudi priobčuje, a vobče
se pač malo stori na tem polju, ki se drugod,
posebno pri Čehih, Slovakah, Malorusih, Srbih goji z
odkrito ljubeznijo do stvari. Dr. Šlebinger, mar-
ljivi naš bibliograf, je objavil v lanskem letniku
že gori imenovanega zbornika „Zeitschrift für
österr. Volkskunde“ knjižni seznam slovenskih
del⁶⁾ za leta 1898—1904. Ko pregledaš te po-
datke, vidiš, kako bore malo se je pri nas v tem
oziru storilo tekom enega sedemletja. Edini večji
sistematični deli iz te dobe sta znameniti mono-
grafiji ruskega učenjaka Aleksandra Haruzina
„O kranjskem kmetu in njegovih po-
slopih“ in „O izbah gorenjskih Slo-
vencev“⁷⁾ Deli ste pisani v ruskem jeziku in,
kar je pri takih izdajah samoobsebi umevno,
opremljeni s slikami in skicami. Izišli sta v pe-
terburškem narodoznanskem zborniku „Živaja Sta-
rina“ l. 1902, oz. 1903. Ravno kar je pričel vseuč.
prof. dr. Murko s priobčevanjem svoje študije
o jugoslovanski hiši v „Mitteilungen der anthro-
polog. Gesellschaft in Wien“, zvez. XXXV., snop.
VI. 1905.;⁸⁾ tu je izšel šele splošni literarni pre-
gled in razprava o bosanski koči na podlagi prof.
Meringerjevega dela „Das volkstümliche Haus
in Bosnien und Herzegowina, Wien 1900“.

A s samim zapisovanjem in opisovanjem
še ni vse opravljeno. Treba bo tudi vse pred-
mete, ki pričajo o narodni umetnosti, vse izdelke
domačih obrtov, sploh vse, kar obdaja in spremlja
človeka od zibelke do groba — v pravem po-
menu teh besed — zbirati, te zbirke urediti in pri-
rediti tudi začasne razstave. Tako bi se tudi med
širšimi krogi, med narodom, širilo poznavanje
samega sebe. Osnovo za tak slovenski narodo-
znanski (narodopisni) muzej imamo že itak
v našem Rudolfinu. Tu je takozvana obrtna
dvorana odmenjena le za domače obrtniške iz-

⁶⁾ Bibliographie der slowenischen Volkskunde. (1898—
1904.) Von dr. J. Šlebinger. Str. 243—247.

⁷⁾ Natančno oceno teh del je podal dr. Iv. Merhar
v „Zeitschrift für österr. Volkskunde“, 1905, zv. I. in II. str.
51—56. Med besedilom je natisnjenih tudi 6 sličic. „Slo-
van“ jih omenja v članku Haruzin, letnik III. str. 211.

⁸⁾ Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den
Südslawen. Von Dr. M. Murko, Graz; I. in II. poglavje
str. 308—330.

Št. 5.

delke, a žal, da so te sicer lepe zbirke nepopolne
in da je menda že, odkar so muzej otvorili, raz-
stavljeno vedno taisto blago, v tem ko druge, ne
manj zanimive stvari počivajo zaprte v nepro-
zornih omarah in predalih. Marsikaj, kar spada
v področje domače folklore, je nameščeno tudi
po drugih muzejskih dvoranah, tako da opazo-
valec ne more dobiti pravega vpogleda v razvoj
in stanje naših domačih obrtov in naše narodne
umetnosti. Vse to bi se dalo sčasoma urediti,
treba je le primernih prostorov, gmotnih sredstev
ter dobre, odločne volje odločujočih činiteljev.⁹⁾

S pričujočim člankom sem si dovolil opo-
zoriti našo javnost na znanstveno stroko, ki se
pri nas dosihmal ni tako uvaževala, kakor ji gre.¹⁰⁾
Saj nas more prav ona poučiti o kulturni zgodovini
našega naroda in nam predočiti to, kar je ostalo iz
onih starih časov, ko je živel še
svoje samobitno življenje. Dandanes, ko živimo
večidel pod tujimi vplivi in plovemo v nekako
vse izravnavaajočo mednarodno, kozmopolitsko
kulturno stanje, moremo še vendar rešiti nekaj teh
živih starin, prič naše narodne samobitnosti. Ako bi
se v naši prvi literarni družbi Matici slovenski
osnoval odsek za nabiranje vesoljnega slo-
venskega narodnega blaga in ako bi
slavni deželni odbor kranjski poskrbel, da bi se
razširil v Rudolfinu slovenski narodopisni
muzej, potem bi imel narod poroštvo, da se
mu ohranijo za vselej priče njegovega individual-
nega mišljenja in čutenja, priče njegove samo-
bitnosti.

⁹⁾ V zadnji seji kranjskega deželnega zbora dne 24.
nov. 1905 se je sklenilo, da se deželni muzej reorganizira.
Želeti in nadejati se je, da se bo pri tem oziralo tudi na
naše narodoznanstvo. J. W.

¹⁰⁾ Sicer je že l. 1896 v Letopisu Matice slov. prof.
dr. Murko v svojem zanimivem in poučnem opisu. „Narodo-
pisna razstava češkoslovska v Pragi“ opozoril, da se mora
pri nas pričeti z delom na „ljudopisnem“ polju. Žal, da nje-
gov klic ni našel vrednega odmeva. J. W.